

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ένα σχολείο για την «ηγέτιδα τάξιν»

Προλογικά σημειώματα

ΡΑΦΑΗΛ ΜΩΥΣΗΣ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ



ΙΚΑΡΟΣ

ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
Ένα σχολείο για την «ηγέτιδα τάξιν»

© 2025, Γιώργος Νικολόπουλος & Εκδόσεις Ίκαρος

Επιμέλεια – Διόρθωση: Βασίλης Δουβίτσας & Κωστής Δουβίτσας

Στοιχειοθεσία – Σελιδοποίηση: Εκδόσεις Ίκαρος

Παραγωγή: Print Services Hellas ΕΠΕ

Απαγορεύεται η αναδημοσίευση ή αναπαραγωγή του παρόντος έργου στο σύνολό του ή τμημάτων του με οποιονδήποτε τρόπο, καθώς και η μετάφραση ή διασκευή του ή εκμετάλλευσή του με οποιονδήποτε τρόπο αναπαραγωγής έργου λόγου τέχνης, σύμφωνα με τις διατάξεις του ν. 2121/1993 και της Διεθνούς Σύμβασης Βέρνης-Παρισιού, που κυρώθηκε με τον ν. 100/1975. Επίσης απαγορεύεται η αναπαραγωγή της στοιχειοθεσίας, της σελιδοποίησης, του εξωφύλλου και γενικότερα όλης της αισθητικής εμφάνισης του βιβλίου, με φωτοτυπικές ή οποιεσδήποτε άλλες μεθόδους, σύμφωνα με το άρθρο 51 του ν. 2121/1993.

Κανένα μέρος ή απόσπασμα του παρόντος βιβλίου δεν δύναται να χρησιμοποιηθεί ή να αναπαραχθεί, καθ' οιονδήποτε τρόπο ή μέσο, για τον σκοπό εκπαίδευσης τεχνολογιών ή συστημάτων Τεχνητής Νοημοσύνης. Κατ' εφαρμογή του Άρθρου 4(3) της Οδηγίας (ΕΕ) 2019/790 για την Ψηφιακή Ενιαία Αγορά, ο συγγραφέας και ο εκδότης επιφυλάσσονται ρητώς όλων των δικαιωμάτων τους και εξαιρούν το παρόν έργο από κάθε πράξη εξόρυξης κειμένων και δεδομένων.

Πρώτη έκδοση Οκτώβριος 2025

ISBN 978-960-572-783-3

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΙΚΑΡΟΣ • ΒΟΥΛΗΣ 4, 105 62 ΑΘΗΝΑ • Τ: 210 3225152 • www.ikarosbooks.gr

ΓΙΩΡΓΟΣ ΝΙΚΟΛΟΠΟΥΛΟΣ

ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

Ένα σχολείο για την «ηγέτιδα τάξιν»

ΠΡΟΛΟΓΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

ΡΑΦΑΗΛ ΜΩΥΣΗΣ

ΝΙΚΗΦΟΡΟΣ ΔΙΑΜΑΝΤΟΥΡΟΣ

ΙΚΑΡΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Ο ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ ΣΤΑ ΔΩΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ του Ραφαήλ Μωυσή.....	9
ΠΡΟΛΟΓΟΣ του Νικηφόρου Διαμαντούρου.....	13
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	21
1. Η ΙΔΕΑ.....	31
2. ROBERT COLLEGE.....	39
3. Ο ΠΑΤΕΡΑΣ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ.....	63
4. ΔΕΛΤΑ ΚΑΙ BENΙΖΕΛΟΣ.....	73
5. ΔΕΛΤΑ ΚΑΙ ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ.....	91
6. «ΑΠΟ ΠΟΛΛΩΝ ΕΤΩΝ ΜΕΛΕΤΩΜΕΝΟΥ».....	101
7. «ΜΑΣ ΛΕΙΠΟΥΝ ΧΡΗΜΑΤΑ».....	133
8. ΨΥΧΙΚΟ.....	145
9. ΘΕΜΕΛΙΩΣΗ.....	167
10. ΕΥΕΡΓΕΤΕΣ.....	189
11. ΕΓΚΑΙΝΙΑ.....	199
12. ΤΟ ΝΕΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ.....	211
13. ΓΟΝΕΙΣ.....	227
14. ΑΝΔΡΕΑΣ ΠΑΠΑΝΔΡΕΟΥ.....	241
15. ΚΑΡΟΛΟΣ ΚΟΥΝ.....	253
16. ΤΟ ΣΠΙΤΙ.....	263
17. ΤΟ ΣΗΜΑ.....	273
18. ΔΙΚΤΑΤΟΡΙΑ.....	281
19. ΚΑΤΟΧΗ.....	293
20. ΟΙ ΣΥΜΜΑΧΟΙ.....	311
21. «ΕΝΑ ΑΠΟ ΤΑ ΚΑΛΥΤΕΡΑ ΤΟΥ ΚΟΣΜΟΥ».....	321
22. ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ.....	349
23. ΣΥΝΔΙΚΑΛΙΣΜΟΣ.....	363
24. ΚΟΛΛΕΓΙΟ ΨΥΧΙΚΟΥ.....	375
25. Η ΔΙΚΗ.....	387
26. MICROMANAGEMENT.....	395
27. PRESIDENT.....	409
28. ΟΙ ΑΡΙΣΤΟΙ.....	417
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	427
ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ.....	445
ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΚΟ ΥΛΙΚΟ.....	447



Μαθητές σε τάξη.

Ο ΕΛΕΦΑΝΤΑΣ ΣΤΑ ΔΩΜΑΤΙΑ ΤΟΥ ΚΟΛΛΕΓΙΟΥ

Το βιβλίο του Γιώργου Νικολόπουλου προβάλλει την ιστορία του Ελληνοαμερικανικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (ΕΕΙ) από μια διαφωτιστική οπτική που υπερβαίνει τις συμβατικές αφηγήσεις. Αξιοποιώντας μια εντυπωσιακή πληθώρα πηγών και μετά από αυστηρή διαδικασία ανάλυσης και αξιολόγησης, ο συγγραφέας καταλήγει σε συμπεράσματα, αμφισβητεί πολλές καθιερωμένες αντιλήψεις, ενημερώνει, προβληματίζει, επιβραβεύει και ασκεί προσεκτική κριτική. Το έργο αποκαλύπτει επίσης προσωπικές πτυχές της ζωής των ιδρυτών, κάνοντας έτσι καλύτερα γνωστά τόσο τα πρόσωπα όσο και τον τρόπο σκέψης που οδήγησαν στη δημιουργία του Κολλεγίου.

Ιδιαίτερα αξιοπρόσεκτη είναι η απόρριψη της άποψης ότι η οδυνηρή σύγκρουση μεταξύ του ελληνικού Διοικητικού Συμβουλίου και του αμερικανικού Συμβουλίου των Επιτρόπων, που πριν λίγα χρόνια έφτασε μέχρι τα αμερικανικά δικαστήρια, οφειλόταν σε πρόσκαιρη διαφωνία κάποιων προσωπικοτήτων. Αντίθετα, ο Νικολόπουλος τεκμηριώνει σχολαστικά πως θεμελιώδεις εντάσεις μεταξύ αυτών των δύο κέντρων εξουσίας ήταν υπαρκτές και σημαντικές σε όλη τη διάρκεια της εκατονταετούς ύπαρξης του Ιδρύματος και ότι, ενώ προς τα έξω προβαλλόταν μια δήθεν ομαλή συνύπαρξη, αυτή ήταν στην πραγματικότητα μόνο επιφανειακή.

Μετά την απόφαση του αμερικανικού δικαστηρίου, το ελληνικό Διοικητικό Συμβούλιο και το αμερικανικό Συμβούλιο των Επιτρόπων κατέληξαν σε μια συμφωνία βάσει της οποίας η λήψη απόφασης για όλα τα θέματα στρατηγικής σημασίας προϋποθέτει ομοφωνία των δύο πλευρών και προσφυγή σε διεθνή διαιτησία σε περιπτώσεις αδιεξόδου. Χάρη στη σώφρονα διάθεση των προσώπων και τη νωπή ανάμνηση των συνεπειών της διαφωνίας, η παρούσα δομή διακυβέρνησης έχει ήδη ηλικία οκτώ ετών, στη διάρκεια των οποίων οι σχέσεις των δύο πλευρών παρέμειναν εγκάρδιες, με πολλές σημαντικές αποφάσεις να λαμβάνονται μέσω συναίνεσης και συμβιβασμών.

Στην πάντα τιμητική αναφορά στο πρόσωπό μου, ο συγγραφέας θυμίζει ότι, μιλώντας από αναλόγιο στις σκάλες του Μπενακείου,

έχω χαρακτηρίσει την παρούσα περίοδο ως σπάνιας αρμονίας – υπογραμμίζοντας το «σπάνιας». Γιατί δεν χρειάζεται να διαθέτει κανείς ειδική εμπειρία σε θέματα οργανωτικής διαχείρισης, για να αναγνωρίσει ότι ένα σύστημα που απαιτεί καθολική συμφωνία για τη λήψη αποφάσεων βρίσκεται σε κατάσταση επισφαλούς ισορροπίας και ότι αργά ή γρήγορα θα καταρρεύσει. Κάτι περισσότερο ορθολογικό και σύμφωνο με τα διεθνή συστήματα μάλιστα είναι λοιπόν υπό αναζήτηση.

Περισσότερο ορθολογικό, για να είμαστε δίκαιοι, ήταν αυτό που επιχείρησε το Διοικητικό Συμβούλιο όταν προσέφυγε στα αμερικανικά δικαστήρια ζητώντας την αποβολή των Επιτρόπων από τη διοίκηση ενός σχολείου που είναι καθαρά ελληνικό, που λειτουργεί σε μια χώρα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, στο οποίο οποιαδήποτε επιθυμητή παρέκκλιση από το αναλυτικό πρόγραμμα του Υπουργείου Παιδείας μπορεί να επιτευχθεί με το International Baccalaureate και όταν, από οικονομικής σκοπιάς, έχει αποδειχθεί ότι οι πλούσιοι της Ελλάδας είναι πολύ περισσότερο γενναιόδωροι από τους φιλέλληνες της Αμερικής.

Ανεξάρτητα από την τύχη που είχε το παραπάνω εγχείρημα, πιστεύω ότι σε μια εποχή που τα καλύτερα ιδιωτικά μας σχολεία αναγνωρίζουν τον διεθνικό προσανατολισμό ως αναγκαία προσθήκη στο ελληνικό εκπαιδευτικό κατεστημένο, θα ήταν άτοπο για το σχολείο μας να οπισθοδρομήσει. Ούτε είναι ιστορικά λογικό να αναζητήσει το Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα τον διεθνικό του χαρακτήρα οπουδήποτε αλλού παρά στις Ηνωμένες Πολιτείες. Για να είναι δε ουσιαστικός αυτός ο διεθνικός προσανατολισμός, δεν αρκεί να υπάρχει στα εκτελεστικά του επιτελεία, αλλά πρέπει να εισαχθεί στο επίπεδο του ιδιοκτήτη του Ιδρύματος. Και εξηγούμαι:

Έχω εδώ και αρκετά χρόνια καταλήξει στο συμπέρασμα ότι ο παροικιακός ελέφαντας δεν βρίσκεται στο δωμάτιο όπου συνεδριάζει το Διοικητικό Συμβούλιο ούτε στον χώρο όπου συναντώνται οι Επίτροποι αλλά στην αίθουσα όπου συνέρχεται η Γενική Συνέλευση του Σωματείου. Το Σωματείο είναι το ανώτατο διοικητικό όργανο του ΕΕΙ και στον χώρο αυτόν ενδείκνυται να γίνει η μεγάλη παρέμβαση. Για να είναι ουσιαστικός ο διεθνικός προσανατολισμός του Κολλεγίου, η ελληνική και η αμερικανική εκπαιδευτική και πολιτιστική ιδεολογία πρέπει να συναντώνται στον χώρο όπου χαράσσεται ο Καταστατικός Χάρτης του Οργανισμού.

Η πρότασή μου είναι να συμμετέχουν, κατά μια συμφωνημένη και μόνιμη αναλογία, κάτοικοι της Ελλάδας και κάτοικοι των Ηνωμένων Πολιτειών της Αμερικής ως μέλη στο ανώτατο όργανο ιδιοκτησίας και διοίκησης του Ιδρύματος, δηλαδή ως ισότιμα μέλη στο Σωματείο. Τολμώ μάλιστα να πιθανολογήσω ότι κάτι τέτοιο θα είχαν δημιουργήσει από την αρχή οι ιδρυτές, αν οι δυνατότητες μετακίνησης και τηλεπικοινωνίας του 1925 τους επέτρεπαν να το διανοηθούν.

Απορρίπτω συνεπώς κάθε λύση που θα συγχώνευε τα δύο συμβούλια, εφόσον η συγχώνευση θα καταργούσε αναγκαστικά τον θεσμό των Επιτρόπων της Νέας Υόρκης, τον οποίο θεωρώ δυνητικά πολύ χρήσιμο, όπως εξηγώ αργότερα. Ομοίως, αντιτίθεται στη συμμετοχή αριθμού Επιτρόπων στο ελληνικό Διοικητικό Συμβούλιο, καθώς αυτό θα διαιωνίσει την προβληματική δομή της δυαδικής εξουσίας.

Το Σωματείο θα είναι το μοναδικό ανώτατο κέντρο εξουσίας και θα λειτουργεί ως ενιαίο Σώμα στο οποίο όλα τα μέλη θα απολαμβάνουν ίσα δικαιώματα και ευθύνες, συμπεριλαμβανομένων των δικαιωμάτων του εκλέγειν και του εκλέγεσθαι. Δεν θα υπάρχουν ανάμεσα στα μέλη διαχωριστικές γραμμές, δεν θα υπάρχουν χωριστές ψηφοφορίες ούτε θα είναι υποχρεωτική η αναλογική εκπροσώπηση στο Διοικητικό Συμβούλιο ή σε οποιεσδήποτε συμβουλευτικές επιτροπές. Η αξιοκρατία και η ικανότητα προσφοράς, και όχι ο τόπος κατοικίας, θα είναι το κυρίαρχο κριτήριο επιλογών.

Όσον αφορά το Συμβούλιο των Επιτρόπων, το βλέπω ως μια πολύτιμη θεσμική οντότητα που πρέπει να συνεχίσει τον ευεργετικό της ρόλο ως πρεσβευτής καλής θέλησης και διαχειριστής κληροδοτημάτων υπέρ του Ιδρύματος στις Ηνωμένες Πολιτείες. Θα μπορούσε επίσης να έχει λόγο στη διαμόρφωση της λίστας υποψηφίων Αμερικανών για εκλογή τους στο Σωματείο και να αναλάβει τον ρόλο ενός visiting committee που θα επισκέπτεται και θα αξιολογεί κατά διαστήματα την πορεία του Ιδρύματος.

Το παραπάνω περίγραμμα είναι αναγκαστικά συνοπτικό και παραλείπει διαδικαστικές λεπτομέρειες με τις οποίες θα εξασφαλίζεται η αρχική δημιουργία και η ομαλή διατήρηση των όποιων αναλογιών αποφασιστούν. Είναι γνωστό ότι «ο διάβολος κρύβεται στις λεπτομέρειες» αλλά αυτές

υπάρχουν και είναι στη διάθεση των αρμοδίων εάν εκδηλώσουν ενδιαφέρον για αυτό το μοντέλο διακυβέρνησης. Άλλωστε, όπως ο Νικολόπουλος χαρακτηρίζει το όλο έργο του ως μια ανεπίσημη ιστορία που ούτε συγκρούεται ούτε υπονομεύει την επίσημη αφήγηση, έτσι και εγώ προτείνω τη δική μου λύση στο πρόβλημα της διπλής εξουσίας χωρίς να θέλω να συγκρουστώ ή να προσβάλω την «επίσημη λύση», όποτε αυτή διατυπωθεί από τα καθ' ύλην αρμόδια όργανα.

Στο μεταξύ, τα ίδια καθ' ύλην αρμόδια όργανα θα βρουν και άλλους ανοικτούς δρόμους για δημιουργικό προβληματισμό, διαβάζοντας το παρόν βιβλίο.

Ραφαήλ Μωυσής '52

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το έτος 2025 αποτελεί, αναμφισβήτητα, ιστορική επέτειο μείζονος σημασίας και εμβέλειας για το Κολλέγιο Αθηνών. Οι επέτειοι και οι συνδεόμενες με αυτές επετειακές εκδηλώσεις λειτουργούν ως ισχυροί μηχανισμοί διαχείρισης, αναπαραγωγής αλλά και κατασκευής της συλλογικής μνήμης μιας κοινωνίας, μεγάλης ή μικρής, όπως στην προκειμένη περίπτωση ενός σχολείου σαν το Κολλέγιο. Υπ' αυτήν την έννοια αποκτούν και διατηρούν διαχρονικά μια ισχυρή παιδευτική διάσταση, λειτουργώντας ως μέρος του ιδεολογικού οπλοστασίου, μέσω του οποίου καθίσταται εφικτή η υιοθέτηση πολιτικών κοινωνικοποίησης, δημόσιων ή ιδιωτικών, που αποσκοπούν στη διαμόρφωση, την προαγωγή και την ενίσχυση της εικόνας του συλλογικού εαυτού και των ηθικών συναισθημάτων που τη στηρίζουν.

Μέσα σε αυτό το ευρύτερο αναλυτικό πλαίσιο, θα διέκρινα δύο τύπους επετειακών εκδηλώσεων: την πρώτη και συνηθέστερη χαρακτηρίζει κατεξοχήν μια «εορταστική» ή «πανηγυρική» λογική που κατατείνει στην ενίσχυση, επιβεβαίωση και, σε τελευταία ανάλυση, αναπαραγωγή των κατεστημένων αφηγημάτων. Στόχος της λογικής αυτής είναι η εμπέδωση της συλλογικής μνήμης, μέσα από την προσφυγή στα συναισθήματα, την έξαρση και την ανάταση. Με τον τρόπο αυτόν, ο εορτασμός μιας επετείου πληροί τον παιδευτικό του σκοπό ενδύομενος ηθικά συναισθήματα ικανά να συμβάλουν καταλυτικά στην προαγωγή ηθικών δεσμών αλληλεγγύης που ενισχύουν θετικά το αφήγημα, γενικότερο ή ειδικότερο, το οποίο υπηρετούν. Επισημαίνω, τέλος, ότι αυτός ο τύπος εννοιολόγησης των επετειακών εκδηλώσεων αποτελεί το κύριο υπόδειγμα στη συντριπτική πλειονότητα των σύγχρονων κοινωνιών και εκφράζει με γλαφυρότητα τη ρομαντική διάσταση της λογικής του έθνους-κράτους, κυρίαρχης άλλωστε μορφής πολιτειακής συγκρότησης της νεωτερικότητας, στην οποία εντάσσεται προφανώς και η ελληνική περίπτωση.

Ο δεύτερος τύπος επετειακών εκδηλώσεων, στον οποίο επιθυμώ στη συνέχεια να εστιάσω την προσοχή μου, εδράζεται περισσότερο σε αυτό που θα χαρακτηρίζα ως μια αναστοχαστική ή πιο «εγκεφαλική» προσέγγιση,

κύριο χαρακτηριστικό της οποίας αποτελεί η εξαρχής υιοθέτηση μιας σχετικής απόστασης από τα γεγονότα που μελετώνται και η προδιάθεση για κριτική διερεύνηση και διαρκή επανεξέταση των μηχανισμών κατασκευής, αποκρυστάλλωσης και εμπέδωσης της συλλογικής μνήμης. Η αναστοχαστική προσέγγιση αποσκοπεί αφενός στην πληρέστερη κατανόηση των γενεσιουργών συνθηκών της συλλογικής μνήμης, αφετέρου δε στην αποτίμηση της διαχρονικής της επιρροής στην εξέλιξη του αφηγήματος, γενικότερου ή ειδικότερου, που υπηρετεί, καθώς και, σε τελευταία ανάλυση, της σημασίας της για το παρόν και το μέλλον του κοινωνικού πλαισίου στο οποίο εντάσσεται.

Με τη σειρά της, μια τέτοιου είδους προσέγγιση, ακριβώς λόγω της αναστοχαστικής λογικής που τη διέπει, προάγει την ενδοσκόπηση, συμβάλλει στην ανάπτυξη αυξημένης εγρήγορσης, καλλιεργεί την ενσυναίσθηση, πριμοδοτεί τον διάλογο και, μέσω όλων αυτών, καθιστά ευχερέστερη την πορεία προς την ατομική και συλλογική αυτογνωσία. Τέλος, ακριβώς λόγω της μεγαλύτερης δυνατότητας για αφαιρετικές προσεγγίσεις που συνδέονται με την αναστοχαστική δυναμική και διαδικασία, ο τύπος αυτός της κατανόησης των επετειακών εκδηλώσεων αποδεικνύεται ιδιαίτερα χρήσιμο εννοιολογικό εργαλείο για τη συγκριτική μελέτη και ανάλυση των φαινομένων που εκφράζουν τέτοιου είδους εκδηλώσεις, καθιστώντας έτσι ευχερέστερο τον προσδιορισμό των γενικότερων χαρακτηριστικών που αφενός διευρύνουν τις γνώσεις μας για τα ίδια ή συναφή φαινόμενα και αφετέρου συμβάλλουν στη διαδικασία δυναμικής θεωρητικοποίησής τους.

Η ανά χείρας μελέτη του συναπόφοιτου Γιώργου Νικολόπουλου '94 εγγράφεται σαφώς στον δεύτερο τύπο προσέγγισης που μόλις περιέγραψα. Η εξαντλητική έρευνα σε αρχεία και αρχειακές συλλογές και η εξίσου εντυπωσιακή τεκμηρίωση των πηγών και βοηθημάτων που χρησιμοποιήθηκαν κατά τη συγγραφή του προσδίδουν μια καταρχήν ισχυρή νομιμοποίηση στο όλο εγχείρημα και αντιμετωπίζουν με πειστικό τρόπο ενδεχόμενα και, εν πολλοίς, εύλογα ερωτήματα που εγείρονται με αφορμή το γεγονός ότι ο συγγραφέας, όπως και ο ίδιος ευθαρσώς διευκρινίζει, δεν είναι ιστορικός ή επιστήμονας εξειδικευμένος σε τέτοιου είδους πνευματικές ασκήσεις.

Επί της ουσίας, η μελέτη του Γιώργου Νικολόπουλου εντάσσεται ευθέως και εμφατικά στη μεγάλη πνευματική παράδοση του Κολλεγίου, της συστηματικής δηλαδή προαγωγής ενός αξιακού συστήματος που εμπνέεται από το σύνθετο πλέγμα ιδεών και αρχών, οι οποίες ταυτίζονται αφενός με τον φιλελευθερισμό ως φιλοσοφικό προσανατολισμό και αφετέρου με τη φιλελεύθερη δημοκρατία, την άρρηκτα συνδεδεμένη με αυτήν έννοια του κράτους δικαίου, αλλά επίσης και της ακριβοδικίας, όρου που σχετικά πρόσφατα εντάχθηκε στη λόγια γλώσσα μας, προκειμένου να αποδοθεί και καθ' ημάς η δυσμετάφραστη αλλά κρίσιμη, ιδίως για την κολλεγιακή κουλτούρα και νοοτροπία, έννοια του *fairness*.

Υπ' αυτήν την έννοια, η μελέτη του Νικολόπουλου, συστηματικά αναθεωρητική, ενίοτε δε και ανατρεπτική, επιτελεί ένα σημαντικό έργο: συμπληρώνει, εμπλουτίζει, αναπτύσσει, αλλά και προσεκτικά, διακριτικά και επιλεκτικά αναοριοθετεί και κρίνει «ιερά» κείμενα του κολλεγιακού αφηγήματος, όπως, κατεξοχήν, αυτό του Davis αλλά και του σημαντικότερου εν ζωή θεματοφύλακα του αφηγήματος αυτού, Δημήτρη Καραμάνου '59. Με άλλα λόγια, πράττει αυτό που εξαρχής μας δίδαξε και μας «έμαθε» το Κολλέγιο: συμβάλλει στην ενίσχυση της μεγάλης παράδοσης του Κολλεγίου, που, αντλώντας έμπνευση από τη φιλελεύθερη αμερικανική (και γενικότερα αγγλοσαξονική) παράδοση, ενθαρρύνει τον διάλογο, την κριτική σκέψη, τη συστηματική ανταλλαγή απόψεων, τη διανοητική προδιάθεση να «ακούει» την άλλη πλευρά και, κατ' επέκταση, την αναζήτηση της συναίνεσης ως βασικού στόχου της κοινωνικής συναναστροφής.

Για να το διατυπώσω διαφορετικά: ο Νικολόπουλος συνειδητά εντάσσει τη μελέτη του στη λογική του νέου και ευρηματικού υπότιτλου που, με την ευκαιρία της εκατονταετηρίδας, κοσμεί πλέον τον θυρεό του Κολλεγίου, ήτοι, το «Πολίτας Τρέφον» εις αντικατάσταση του αρχικού «Άνδρας Τρέφον», που η παρουσία μαθητριών στο σχολείο εδώ και σχεδόν πενήντα χρόνια πλέον καθιστά ανεπίκαιρο και λιγότερο χρήσιμο.

Η αναφορά στο «πολίτας τρέφον» φέρνει στον νου τις, λόγω φόρτου εργασίας, ολιγάριθμες μεν, πλην όμως συστηματικές και καταλυτικές παραινήσεις του Γεώργιου Φυλακτόπουλου στους μαθητές των τελευταίων τάξεων του τότε γυμνασίου και τώρα λυκείου, σχετικά με την «υψηλή»

αποστολή του Κολλεγίου, που, όπως γλαφυρά διατυπώνεται και στον υπότιτλο της μελέτης του Νικολόπουλου, δεν ήταν άλλη από τη δημιουργία μιας «ηγέτιδας τάξης». Κεντρικά μηνύματα που προέκυπταν από τις προφορικές αυτές παραινέσεις, που εκπέμπονταν με πειστικότητα, διαύγεια και βαθιά ηθική πεποίθηση στον χώρο της αίθουσας Χωρέμη, του «θεάτρου» του σχολείου εκείνη την εποχή, ήταν η επιμονή στην ιδιαίτερη αξιακή (και παιδαγωγική) βαρύτητα κρίσιμων εννοιών και αρχών, όπως η συναίνεση, η προσέγγιση θετικού αθροίσματος (παρ' ημίν “positive sum” ή “win win approach”) και, βεβαίως, η συνειδητή αναζήτηση του συμβιβασμού ως κεντρικού στόχου της κοινωνικής συναναστροφής. (Επισημαίνω, εν παρόδω, ότι ο όρος συμβιβασμός εξακολουθεί να έχει αμφιλεγόμενο εννοιολογικό φορτίο στη γλώσσα μας, η οποία προσδίδει στον «ασυμβίβαστο» αρκετά θετικά εννοιολογικά πρόσημα, ιδίως σε σχέση με τον άνδρα και την ανδρική συμπεριφορά.)

Όλες αυτές οι αρχές, καθώς και οι έννοιες που τις στηρίζουν, συγκροτούν ένα άρρητο, πλην όμως θεμελιακής σημασίας σώμα αξιών που διατρέχει το σκεπτικό της μελέτης του Νικολόπουλου και του τρόπου που ο συγγραφέας κατανοεί την έννοια του Κολλεγίου. Πρόκειται περί του «κρυφού» ή «ηθικού» προγράμματος σπουδών (“hidden” ή “moral” curriculum), το οποίο λειτουργεί παράλληλα με το αυστηρά ακαδημαϊκό, συμπληρώνοντάς το και ταυτόχρονα ολοκληρώνοντας με τον τρόπο αυτό το αρχικό παιδαγωγικό όραμα των ιδρυτών του Κολλεγίου, για ένα σχολείο ικανό να εκθρέψει πολίτες ικανούς, με τη σειρά τους, να στελεχώσουν μια «ηγέτιδα τάξιν» και, με τον τρόπο αυτό, να προσφέρουν στην κοινωνία τους. Πρόκειται, με άλλα λόγια, για ένα όραμα διαχρονικό που, μεταξύ άλλων, αποτυπώθηκε σε βασικούς θεσμούς του σχολείου, όπως το Οικοτροφείο (που ατυχώς δεν υπάρχει πλέον), το Παιδαγωγικό Συμβούλιο και το Ταμείο Υποτροφιών, το οποίο εξακολουθεί να υφίσταται και μας θυμίζει τους στόχους που το σχολείο και η κοινότητά του πρέπει να διατηρούμε ζωντανούς, καθώς πορευόμαστε στους γεμάτους προκλήσεις και νέες ευκαιρίες δρόμους του 21ου αιώνα.

Σε αυτή την απαιτητική πορεία καλούμαστε να κάνουμε χρήση μιας πανάρχαιας παραίνεσης και έκκλησης, που ανήκει μεν στον πολύ μεγάλο ιστορικό της αρχαίας Ρώμης, Τάκιτο, αλλά αντανακλά σε μέγιστο

βαθμό το βαθύτερο νόημα των βασικών αξιών που, προ εκατό ετών, μας κληροδότησαν οι ιδρυτές του Κολλεγίου: την παρότρυνσή του, όπως εκφράστηκε στο μείζον έργο του, *Χρονικά*, να προσπαθούμε ως υπεύθυνοι πολίτες να δρούμε πάντα *sine ira et studio*, δηλαδή, χωρίς θυμό και προκατάληψη. Άλλως ειπείν, αναστοχαστικά και σύμφωνα με το... «πνεύμα του Κολλεγίου».

Πρόκληση αξία της παράδοσης του Κολλεγίου.

Αξίζει να διαβαστεί. Καλή ανάγνωση.

Νικηφόρος Διαμαντούρος '61

Ιούλιος 2025



Μαθητές φυτεύουν σπόρους στο campus του Ψυχικού, ενώ πίσω διακρίνεται το ημιτελές Μπενάκειο.



Οικογενειακή φωτογραφία στα σκαλιά του Μπενακείου, τη σχολική χρονιά 1931-32. Μεταξύ άλλων, διακρίνονται, στη δεύτερη σειρά από κάτω, πάνω από τους μαθητές, από αριστερά οι Σταύρος Παπαδάκης, Γραμματέας του ΔΣ του Ελληνοαμερικανικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (ΕΕΙ) και συνιδρυτής του το 1925, Bert Hodge Hill, Αντιπρόεδρος του ΔΣ του ΕΕΙ και συνιδρυτής του, Homer Davis, δεύτερος President, Δημήτρης Γεωργακάκης, Συνδιευθυντής, Στέφανος Δέλτα, ο «Πατέρας του Κολλεγίου», και Αντώνης Μπενάκης· πάνω αριστερά ο πρώτος εγγεγραμμένος μαθητής του σχολείου και έπειτα καθηγητής του, Ηλίας Ηλιάσκος, και ακριβώς κάτω από την ανοιχτή πόρτα ο Κάρολος Κουν.

*«Αν εκδοθεί ποτέ η δική μου ιστορία του Κολλεγίου σε βιβλίο, θα σας στείλω ένα αντίτυπο. Το πιο πιθανό είναι όμως πως δεν θα εκδοθεί ποτέ, γιατί θα είχε πολύ περιορισμένο ενδιαφέρον».**

– Homer Davis

*«Είναι ο σκοπός μας εδώ απλώς να θυμηθούμε και να τιμήσουμε τους νεκρούς; Μα κι αυτό κάτι νεκρό είναι... Γιατί αν κάποιος είναι νέος, η λύπη για τους μακρινούς νεκρούς δεν έχει νόημα. Και αν κάποιος είναι ευφυής, ο φόρος τιμής στις ένδοξες πράξεις των νεκρών φέρνει στον νου τη ματαιότητα αυτών των πράξεων... Μήπως ο σκοπός μας είναι ένα κάλεσμα σε δράση; Γιατί όχι; »***

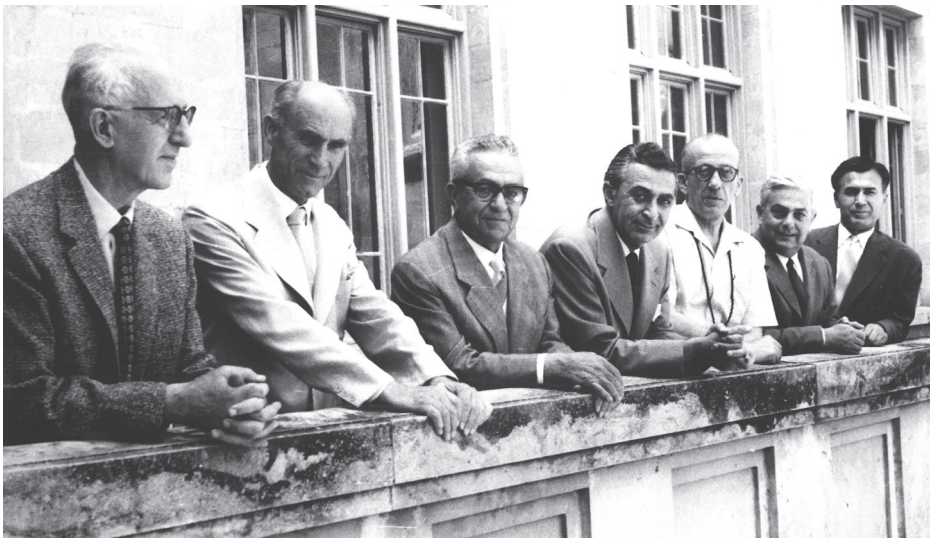
– Charles P. Howland

* “If my history of the College is ever published, you will receive a copy. Probably it will not be published for it would have a very limited appeal.” Charles Prentice Howland Family Papers, Manuscripts and Archives, Sterling Memorial Library, Yale University (Call Number MS 292, <https://hdl.handle.net/10079/fa/mssa.ms.0292>, Box 1, Folder 26). Πρόκειται για απόσπασμα από επιστολή του Homer Davis προς την κόρη του Charles Howland, Mrs. [Esther Howland] Montgomery, λίγο πριν από τον θάνατο του Davis (με ημερομηνία 1η Μαΐου 1981 και τόπο αποστολής το Μπρούστερ της Μασαχουσέτης). Η χειρόγραφη σημείωσή του βρίσκεται στο πίσω μέρος της σελίδας, η οποία είναι δακτυλογραφημένη σε επιστολόχαρτο του Κολλεγίου Αθηνών. Ο Homer Davis γράφει σειρά επιστολών στην κόρη του Charles Howland, του πρώτου Προέδρου του Συμβουλίου των Επιτρόπων (Board of Trustees) του Κολλεγίου Αθηνών (1926–32). Της στέλνει προσχέδια κεφαλαίων του βιβλίου με τις αναμνήσεις του. Αναπολεί συγκινημένος όσα έκαναν μαζί με τον πατέρα της για την ίδρυση του Κολλεγίου Αθηνών. “I have not got fully adjusted to the fact that at my age one slows up month by month. I wanted to tell you a little about your father’s connection with the college.” («Δεν έχω συμβιβαστεί πλήρως με το γεγονός ότι στην ηλικία μου μειώνονται οι δυνάμεις μήνα με τον μήνα. Ήθελα να σου μεταφέρω λίγες πληροφορίες για τη σχέση του πατέρα σου με το Κολλέγιο»). Ο γραφικός χαρακτήρας του Homer Davis και η υγεία του χειροτερεύουν από γράμμα σε γράμμα.

** “Is the purpose of this meeting to commemorate the dead? But the act of commemoration is in itself a dead thing [...] For if one is young, sorrow for the remote dead has no poignancy; and if one is intelligent, a tribute to the splendor of the dead conjured up the futility of that splendor [...] Or is our purpose to challenge to action? Why not?” Στο ίδιο (Box 3, MS 292 Accession 1994 M 013). Ο Howland ήταν επίσης Πρόεδρος της Επιτροπής Αποκαταστάσεως Προσφύγων (ΕΑΠ) μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή (1925–26). Μία μόλις μέρα μετά την ομιλία του στο Πανεπιστήμιο Yale, στις 11 Νοεμβρίου του 1932 (Armistice Day), από όπου και το παραπάνω απόσπασμα, σκοτώθηκε σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα.



Ο Στέφανος Δέλτα στην τελετή θεμελίωσης του Μπενακείου στο Ψυχικό, το 1927 (δεύτερος από δεξιά): δεξιά ο Πέτρος Καλλιγάς, συνιδρυτής του ΕΕΙ, και αριστερά, με πολιτική περιβολή, ο Νίκος Κυριακίδης, συνιδρυτής του ΕΕΙ.



Απόφοιτοι του Robert College, το 1962, αρκετοί με μεγάλη επιρροή στο Κολλέγιο για δεκαετίες: από αριστερά, Στέφανος Δημητρακόπουλος, Μίνως Δούνιας, Απόστολος Γκαρής, Γιώργος Φυλακτόπουλος, Κώστας Πλακωτάρης, Δημήτρης Μαριέτης, Νικόλαος Κυρτάτος.

Αυτή είναι μια ανεπίσημη ιστορία του Κολλεγίου Αθηνών, για το πώς επηρεάζει θετικά και αρνητικά εδώ και έναν αιώνα την Ελλάδα.

Γιατί να διαβάσει κανείς μια ιστορία ενός σχολείου σαν το Κολλέγιο Αθηνών; Για να θυμηθεί και να τιμήσει απλώς τους νεκρούς του; Ωραίο είναι κι αυτό και γι' αυτό υπάρχει η λεγόμενη «Βίβλος» μας, δηλαδή τα βιβλία του Homer Davis και του Δημήτρη Καραμάνου. Αλλά, όπως μου 'πε κι ένας επόμενος President του σχολείου, μια τέτοια επίσημη ιστορία μοιάζει λίγο με αχιογραφία, κι έτσι, παρά τον πλούτο πληροφοριών, η «Βίβλος» αυτή μπορεί να είναι ιερή για τους πιστούς, αλλά για έναν ερευνητή ή το ευρύ κοινό έχει περιορισμένο ενδιαφέρον.¹

Στο πλαίσιο μιας έρευνας τριών και πλέον ετών μελέτησα τα προσωπικά και οικογενειακά αρχεία του Charles Howland για το Κολλέγιο Αθηνών και την Ελλάδα, από όπου και τα προηγούμενα –μέχρι σήμερα αδημοσίευτα– αποσπάσματα.² Μετά από δεκάδες συνεντεύξεις και μελέτη σε βιβλιοθήκες και συλλογές, σε Ελλάδα και Αμερική, κατάλαβα καλύτερα αρκετά. Αν και κατά πόσο ήταν «άγιοι» οι ιδρυτές του Κολλεγίου. Πώς και γιατί έφτιαξαν το σχολείο το 1925. Πώς και γιατί πράγματι βοήθησε πολύ την Ελλάδα να σταθεί στα πόδια της, παράγοντας μια νέα ελίτ, μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή και για μισό αιώνα περίπου. Μελέτησα τους λόγους για τους οποίους το φημισμένο σχολείο βρίσκεται εδώ και χρόνια σε κρίση, καθώς και το γιατί με άλλους τρόπους ακόμα βοηθάει και με άλλους κινδυνεύει ίσως να βλάψει πια την ελληνική κοινωνία. Έναν αιώνα και πλέον μετά την ίδρυσή του, πρέπει να συνεχίσει να υπάρχει και υπό ποια μορφή; Έτσι όπως ξεκίνησε το 1925; Ή έτσι

1. President David Rupp, βλέπε υποσημ. 5, παρακάτω. President (ή Διευθυντής στα ελληνικά), συνειδητά αμετάφραστο. Η μετάφρασή του αποτελεί εδώ και δεκαετίες πρόβλημα και εστία εντάσεων. Βλ. και Σπύρος Ν. Πολλάλης, 7 χρόνια President στο Κολλέγιο, Αθήνα: Καστανιώτης, 2019, σελ. 56-57.

2. Η έρευνα διενεργήθηκε από την άνοιξη του 2021 μέχρι το καλοκαίρι του 2024. Για το αρχείο Howland, βλ. Charles Prentice Howland Family Papers, ό.π., σελ. 19 (υποσημειώσεις).

όπως είναι πια 100 χρόνια μετά; Αυτή δεν είναι η επίσημη ιστορία του Κολλεγίου. Σκοπός της είναι ένα κάλεσμα σε δράση, για να αλλάξουμε το Κολλέγιο Αθηνών και την Ελλάδα προς το καλύτερο. Γιατί όχι;

Η επίσημη ιστορία, αυτή που έχουμε μάθει σαν ποιηματάκι εμείς και τα παιδιά μας στα θρανία του σχολείου και αυτή που μαθαίνουν πιο σπάνια και οι υπόλοιποι, γράφτηκε κατά βάση από δύο μόνο ανθρώπους. Ο ένας είναι ο Homer Davis, με το βιβλίο του για το πώς ξεκίνησε το Κολλέγιο και τα πρώτα 35 χρόνια του (1925–1960).³ Το βιβλίο του Davis εκδόθηκε το 1992 στα αγγλικά, οκτώ χρόνια μετά τον θάνατο αυτού του ιστορικού ηγέτη του Κολλεγίου. Παρά τις αδυναμίες του, παραμένει το σημείο εκκίνησης για έναν ιστορικό ερευνητή. Μεστό και καλογραμμένο, αποτελεί έναν θησαυρό πληροφοριών. Για τις υπόλοιπες δεκαετίες, ο άτυπα resident historian είναι ο συναπόφοιτος Δημήτρης Καραμάνος. Εβδομήντα και πλέον χρόνια μέσα στο σχολείο, με σημαντική προσφορά, αλλά και με glossy λευκώματα γεμάτα ύμνους και χρυσά ορόσημα.⁴

Το πρόβλημα με την επίσημη ιστορία είναι το ίδιο όπως και με την επίσημη εθνική ιστορία. Δεν είναι μόνο το κλισέ πως την ιστορία τη γράφουν οι νικητές. Είναι πως κάποιои, κάπου, κάποτε πλάθουν ένα συγκεκριμένο αφήγημα, με αρχή και μέση και τέλος, καλοπροαίρετα ή όχι. Αφήνουν πάρα πολλά απέξω, τακτοποιούν και αρκούνται σε ό,τι τους βολεύει. Και μετά όλοι αρχίζουν και το επαναλαμβάνουν, ευλαβικά, ξανά και ξανά, γενιά με γενιά, είτε είναι όλο σωστό είτε λάθος. Μέχρι που το story γίνεται history. Μέχρι που η επίσημη ιστορία γίνεται θρησκεία.

Αυτό τουλάχιστον πιστεύει για την επίσημη ιστορία του Κολλεγίου και ο Καναδός ιστορικός μελετητής και President του Κολλεγίου (2005–10) David Rupp. Σε μια μαραθώνια συνέντευξη περίπου τεσσάρων ωρών, μου δήλωσε, μεταξύ άλλων: «Και ο Homer Davis, με την ιστορία του, ιδιοτελής, και ο Δημήτρης [Καραμάνος], πιστός μέχρι το τέλος στο Κολλέγιο, και οι δύο έχουν δημιουργήσει αυτά που επαναλαμβάνονται την Ημέρα των Ιδρυτών, τα ίδια που τυπώνονται ξανά και ξανά σε κάθε κολλεγιακή έκδο-

3. Homer Davis, *The Story of Athens College: The First Thirty-Five Years (1925-1960)*, Αθήνα: Athens College Press, 1992. Στο εξής, όπου Κολλέγιο εννοείται το Κολλέγιο Αθηνών.

4. Δημήτρης Καραμάνος, *Κολλέγιο Αθηνών: Από τα χρόνια του Μεσοπολέμου στον εικοστό πρώτο αιώνα – Σταθμοί και ορόσημα*, Αθήνα: Ελληνοαμερικανικών Εκπαιδευτικών Ίδρυμα, 2020.

ση. Είναι σαν θρησκεία. Υπάρχει ένα δόγμα και το επαναλαμβάνουμε».⁵

Ο Homer Davis ήξερε άραγε τη δύναμη που θα είχε το γραπτό του; Πιθανόν. Ίσως δεν είναι τυχαίο πως το βιβλίο του έχει τίτλο *The Story of Athens College* – και όχι *History*. Σαν να μας προειδοποιεί, για να έχει τη συνείδησή του ήσυχη.

Έχοντας υπάρξει μαθητής, γονιός μαθητών και αποφοίτων, σε οικογένεια με μέλος του προσωπικού και εσχάτως και της Διοίκησης του σχολείου, το να γράψω μια ιστορία του Κολλεγίου Αθηνών με αγάπη αλλά ταυτόχρονα και κριτική ματιά δεν ήταν καθόλου εύκολο.⁶ Δεν ήταν μόνο πως το αρχείο του Κολλεγίου Αθηνών είναι χαμένο ή κατακερματισμένο. Ήταν κυρίως η καχυποψία και τα εμπόδια που συνάντησα. Πολλοί με ρώταγαν μάλιστα γιατί το κάνω, γιατί πάω να μπλέξω, τι θα κερδίσω και με ποιον είμαι.

Ο Richard Jackson, Αμερικανός διπλωμάτης, συγγραφέας και President του Κολλεγίου (2017–20), μου έλεγε πως το Κολλέγιο φοβάται τη σκιά του, δεν θέλει να το «σκαλίζουμε», ούτε το τι είναι ούτε από πού έρχεται. Αντίθετα, στο Anatolia στη Θεσσαλονίκη, πρόεδρος του οποίου ήταν ο Jackson για δέκα χρόνια προτού έρθει στο Κολλέγιο, όταν τους ζήτησα ιστορικές πληροφορίες, ήταν ζεστοί και ανοιχτοί. Κι ας μην ήμουν ούτε απόφοιτός του ούτε γονιός ούτε τίποτα. Ανοιχτό ήταν και το American College of Greece (Pierce-Deree), απ' όπου μου δήλωσαν μάλιστα ότι φροντίζουν να κρατούν τα αρχεία τους ανοιχτά για τους ερευνητές. Το Κολλέγιο, αντίθετα, με αντιμετώπισε για χρόνια με μεγάλη καχυποψία και διστακτικότητα.

5. “Both Homer Davis, self-serving, his history and Dimitri [Karamanos], loyal to the end to the College, they have created what is repeated on Founders Day, repeated [again and again in] every publication. It is very much like religion. There is a creed and a dogma, and we repeat it.” Από συνέντευξή μου στις 9 Ιουνίου 2021 με τον David Rupp, President του Κολλεγίου Αθηνών (2005–10), στο σπίτι του στα Εξάρχεια. Σε όλη τούτη τη μελέτη, όπου αγγλικά στο πρωτότυπο, έγινε μετάφραση από εμένα στα ελληνικά για λόγους ομοιομορφίας, πλην ελάχιστων εξαιρέσεων. Παρατίθεται όμως σχεδόν πάντα το πρωτότυπο, στα αγγλικά, για λόγους ακρίβειας.

6. Είμαι απόφοιτος του 1994, γονιός τριών μαθητών και σιγά σιγά αποφοίτων τρίτης γενιάς. Τα αδέρφια μου και τα παιδιά τους κι αυτά εκεί. Ερωτεύτηκα στη Β' Λυκείου, το 1993, και παντρεύτηκα εννιά χρόνια αργότερα, το 2002, τη συμμαθήτριά μου, Ελένη Ποταμιάνου. Η Ελένη δούλεψε στο σχολείο σχεδόν για μια δεκαετία (2014–22), από όταν πρωτάνοιξε το Νηπιαγωγείο, ενώ τώρα είναι ένα από τα περίπου 60 μέλη του Σωματείου στο οποίο ανήκει το σχολείο, του Ελληνοαμερικανικού Εκπαιδευτικού Ιδρύματος (εφεξής και ΕΕΙ). Αφότου ολοκληρώθηκε η συγγραφή του βιβλίου, η Ελένη εξελέγη και μέλος του ενδεκαμελούς ΔΣ του ΕΕΙ, στα τέλη του 2024.

Δεν ήμουν ο μόνος ούτε ο πρώτος που αντιμετωπίστηκε έτσι. Ο David Rupp μου είπε πως, ενόσω μάλιστα ήταν President, όταν ξεκίνησε να μελετά το αρχείο των Presidents που ήταν στο γραφείο του, από ιστορικό ενδιαφέρον και για ένα άρθρο που ετοίμαζε για την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα,⁷ από τη μια μέρα στην άλλη τα έγγραφα στα συρτάρια, μαζί με ολόκληρα τα συρτάρια και τα έπιπλα, είχαν εξαφανιστεί. Το ξαναγράφω: τα έπιπλα που στα συρτάρια τους περιείχαν έγγραφα των Presidents σε μια νύχτα έφυγαν από το γραφείο του President και μετακινήθηκαν στο γραφείο του Δημήτρη Καραμάνου σε άλλο κτίριο. Ο ίδιος ο President του σχολείου μπορούσε να τα μελετήσει πια μόνο παρουσία δικηγόρου.

Τι φοβούνταν ίσως κάποιοι στο Κολλέγιο πως θα βρει ένας μελετητής; Κάτι διαφορετικό από την επίσημη ιστορία; Και; Τι πειράζει; Πόσο επηρέασε την επίσημη ιστορία του σχολείου η δικαστική σύγκρουση ετών μεταξύ Board of Directors και Board of Trustees, μεταξύ Ελλάδας και Αμερικής; Έναν σχεδόν αιώνα μετά την ίδρυσή του, το 1925, το καλύτερο ίσως σχολείο της Ελλάδας για τουλάχιστον μισό αιώνα τι είχε να φοβηθεί;

Την ίδια αντιμετώπιση που επιφυλάχθηκε για τον President Rupp είχε και ο καθηγητής Γιάννης Μπασλής, Γυμνασιάρχης του Κολλεγίου Αθηνών (1995–2001) και για δεκαετίες καθηγητής στο σχολείο. Όπως μου είπε μια μέρα που συναντηθήκαμε στον Χολαργό, είχε γράψει ένα βιβλίο για το Κολλέγιο το 2019, με τη δική του οπτική και με έμφαση στην προσπάθεια των Ελλήνων δασκάλων, και το ΔΣ τον παρέπεμψε για την έκδοσή του στον Δημήτρη Καραμάνο, ο οποίος το κράτησε για χρόνια μάλλον κλειδωμένο σε ένα συρτάρι.⁸

Η επίσημη ιστορία παρέμενε ακόμα ακλόνητη. Η καχυποψία μεγάλη. Δεν χρειαζόμουν όμως επίσημη άδεια. Βρήκα δεκάδες διακεκριμένους συναποφοίτους ή παράγοντες του Κολλεγίου που μου μίλησαν για το Κολλέγιο, την Παιδεία και την Ελλάδα. On the record αρκετοί ή μόνο

7. David W. Rupp, “Mutually Antagonistic Philhellenes: Edward Capps and Bert Hodge Hill at the American School of Classical Studies and Athens College”, *Hesperia*, 82.1, 2013, σελ. 67-99 (https://www.academia.edu/6850959/_Mutually_Antagonistic_Philhellenes_Edward_Capps_and_Bert_Hodge_Hill_at_the_American_School_of_Classical_Studies_and_Athens_College_pp_67_99).

8. Ιωάννης Μπασλής, «Κολλέγιον Αθηνών: Η ιστορία ενός ξεχωριστού σχολείου» (2019, ανέκδοτο όταν γράφονταν αυτές οι γραμμές το 2024).

ως background interview αρκετοί άλλοι. Ο συναπόφοιτος και δισέγγονος του «Πατέρα του Κολλεγίου», Στέφανου Δέλτα, και πρώην πρωθυπουργός Αντώνης Σαμαράς. Ο αδελφός του, Αλέξανδρος Σαμαράς, Πρόεδρος του Διοικητικού Συμβουλίου του ΕΕΙ για 11 χρόνια (2006–17). Από την Αμερική, ο Chairman of the Board of Trustees για δύο δεκαετίες (2001–23) Αλέξης Μίχας. Όλοι οι εν ζωή Presidents. Ο άλλοτε Συνήγορος του Πολίτη Νικηφόρος Διαμαντούρος. Ο συγγραφέας Νίκος Δήμου. Ο σοφός Ραφαήλ Μωυσής, επί περίπου 50 χρόνια μέλος του Σωματείου. Ο διακεκριμένος φωτογράφος του ελλαδικού τοπίου και μεγάλος φιλέλληνας Robert McCabe, επί περίπου 50 χρόνια μέλος του Board of Trustees. Ο Αντώνης Καρτάλης, εγγονός του Αντώνη Μωραΐτη, ιδρυτή της Σχολής Μωραΐτη. Η υπουργός Παιδείας, όταν μιλήσαμε, και συναπόφοιτη Νίκη Κεραμέως. Και πολλοί άλλοι, δάσκαλοι και καθηγητές, μέλη της Διεύθυνσης και της Διοίκησης. Όσους συνέβαλαν, είτε μοιράστηκαν απλώς ιστορίες, αναμνήσεις και σκέψεις είτε, κάποιοι, και πολλά εμπιστευτικά ή απόρρητα έγγραφα και αρχεία που φώτισαν άγνωστες πτυχές της ιστορίας του σχολείου μας, είτε συμφωνούμε είτε διαφωνούμε σε κάτι, τους ευχαριστώ όλους θερμά, γιατί με βοήθησαν πολύ. Η ευθύνη για όσα γράφονται από μένα εδώ, σε μια αναπόφευκτα αποσπασματική προσέγγιση μιας ιστορίας 100 χρόνων, είναι αποκλειστικά και μόνο δική μου.

Οι συνεντεύξεις δεν αρκούσαν για να «σκαλίσω» αρκετά την επίσημη ιστορία. Στην Ελλάδα, θησαυρός αποδείχθηκε το Αρχείο του Bert Hodge Hill, Αντιπροέδρου και Προέδρου του ΔΣ του ΕΕΙ για δεκαετίες (1925–57). Το Αρχείο του Κολλεγίου είναι αποσπασματικό, ελλιπές και διάσπαρτο.⁹ Πολλά έγγραφα χάθηκαν κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου, όταν το Μπενάκειο Διδασκτήριο στο Ψυχικό επιτάχθηκε από Έλληνες, Γερμανούς και Συμμάχους. Ευτυχώς, όμως, ήμουν τυχερός. Το Τμήμα Αρχείων της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα, της οποίας ο Hill υπήρξε Διευθυντής, έχει διατηρήσει μέχρι σήμερα τα πολύτιμα Bert Hodge Hill Papers σχολαστικά και σε πολύ καλή κατάσταση.

9. Μετά την ολοκλήρωση της συγγραφής, στα τέλη του 2024, κι ενώ το βιβλίο πήγαινε για σελιδοποίηση το καλοκαίρι του 2025, πληροφορήθηκα πως γίνεται επιτέλους μια προσπάθεια ανασυγκρότησης και οργάνωσης του ιστορικού αρχείου του Κολλεγίου και ότι προσελήφθη νέος αρχειονόμος για αυτόν τον σκοπό στη Βιβλιοθήκη του σχολείου, ο ικανός Νεκτάριος Μαλαγαρδής.

Πρόκειται για ένα αρχείο-θησαυρό για το Κολλέγιο, χωρίς το σχολείο καλά καλά να το ξέρει, που περιέχει από χειρόγραφα με ενδόμυχες σκέψεις του Homer Davis μέχρι αρχιτεκτονικά σχέδια του Μπενακείου. Ευχαριστώ όλους εκεί για τη βοήθειά τους επί πολλούς μήνες στην έρευνά μου, ιδιαίτερα την αρχειονόμο Δρα Ελευθερία Δαλέζιου και τη Δρα Ναταλία Βογκέικωφ-Brogan, Διευθύντρια των Αρχείων.

Ευχαριστώ και τους ανθρώπους στα Ιστορικά Αρχεία του Μουσείου Μπενάκη και τη Δρα Μαρία Δημητριάδου. Τα Αρχεία στεγάζονται στο σπίτι της Πηνελόπης και του Στέφανου Δέλτα στο Στροφύλι της Κηφισιάς, στη γωνία των οδών Εμμανουήλ Μπενάκη 38 και Στεφάνου Δέλτα. Το ότι βρέθηκα στο ίδιο σπίτι όπου έζησαν κι αυτοί και διάβασα πολλά χειρόγραφα γράμματα της Πηνελόπης και του Στέφανου Δέλτα, του Εμμανουήλ και της Βιργινίας Μπενάκη, αλλά και του ίδιου του Ελευθέριου Βενιζέλου, συνέβαλε στο να ζωντανέψει κατά κάποιον τρόπο μπροστά μου η μοναδική αυτή οικογένεια και η εποχή τους.

Στην Αμερική, ευχαριστώ πολύ τους ανθρώπους στη Sterling Memorial Library στο Yale. Ταξιδεύοντας εκεί το φθινόπωρο του 2022, στο ειδικό τμήμα των Αρχείων όπου φυλάσσονται χειρόγραφα αιώνων ιδιαίτερης αξίας και με επιπρόσθετα μέτρα ασφαλείας και ειδικά γάντια, είχα την τύχη να μελετήσω για μέρες τα Charles Prentice Howland Family Papers, που φωτίζουν κι αυτά με τη σειρά τους τα πρώτα χρόνια του Κολλεγίου από νέα σκοπιά.

Πολύτιμα ήταν και τα αρχεία του Supreme Court of the State of New York, με την απόφαση 603770/2007 για τον δεκαετή «εμφύλιο πόλεμο» ανάμεσα στο Board of Directors και το Board of Trustees (Έλληνες και Αμερικανούς). 1.418 σελίδες αποδεικτικού υλικού σε ένα μόνο σημείο, με εκατοντάδες ακόμα σελίδες εμπιστευτικών εσωτερικών εγγράφων που αποχαρκτηρίστηκαν για τις ανάγκες της δίκης.

Τέλος, υπήρχαν και δευτερογενείς πηγές που βοήθησαν πολύ την έρευνά μου και με οδήγησαν σε νέα συμπεράσματα, ιδιαίτερα συγκρίνοντας το ένα βιβλίο με το άλλο. Ενδεικτικά, ήταν πολύ χρήσιμο για μένα το ταλαιπωρημένο βιβλίο *Κολλέγιον Αθηνών, 1925–1975: Πενήντα χρόνια από την ίδρυσή του* του Γιώργου Φυλακτόπουλου, κι ας μην αναφέρεται εκείνος ως συγγραφέας. Και ορισμένα άλλα επίσης: το βιβλίο του B. L. Penrose, *The Story of Athens College (1925–1941)*, λίγων δεκάδων σελί-

δων και όχι αρχικά διαθέσιμο· η πανεπιστημιακή εργασία της Πολυάνθης Τσίγκου, “Educating the whole person? The case of Athens College, 1940–1990”· το βιβλίο του Σταύρου Παπαδάκη, *Σύγχρονοι Αμερικανοί Φιλέλληνες: Αναμνήσεις μισού αιώνα*· το βιβλίο του Στυλιανού Στυλιανίδη, *Ο εθνικός ευεργέτης Εμμανουήλ Α. Μπενάκης και οι προς το ελληνικό έθνος δωρεές του*· το βιβλίο της Alba Ambert, *Every Greek Has a Story: An Oral History*· καθώς και τα δύο βιβλία που προαναφέρθηκαν, του Γιάννη Μπασλή (αδημοσίευτο ακόμα το 2025) και του Homer Davis στα αγγλικά. Το φθινόπωρο του 2025 δόθηκε ευγενικά από το Ελληνοαμερικανικό Εκπαιδευτικό Ίδρυμα η άδεια χρήσης στο βιβλίο 22 φωτογραφιών που ανήκουν στο ΕΕΙ και η άδεια αναδημοσίευσης έξι ακόμα φωτογραφιών από κολλεγιακές εκδόσεις. Θερμές ευχαριστίες στο ΕΕΙ, και ιδιαίτερα στη Διευθύντρια των Βιβλιοθηκών και του Αρχείου του σχολείου, Αλεξάνδρα Παπάζογλου, και στον αρχειονόμο Νεκτάριο Μαλαγαρδή, για τη βοήθεια στη συγκέντρωση του υλικού.

Την 1η Σεπτεμβρίου του 2023 συναντήθηκα με τον καθηγητή του Harvard, Σπύρο Πολλάλη, λίγο καιρό πριν αναλάβει ξανά President.¹⁰ Του μίλησα αναλυτικά και ανοιχτά για την έρευνά μου και για την ανάγκη το Κολλέγιο επιτέλους να φύγει από το δόγμα και την επίσημη ιστορία. Να ανοιχτεί, να μη φοβάται πια τόσο πολύ τη σκιά του και τι θα σκεφτεί να γράψει για την ιστορία του ένας μελετητής. Συμφώνησε, ειδικά μάλιστα ενόψει των εορτασμών για τα 100 χρόνια του Κολλεγίου Αθηνών το 2025. Προχώρησα τότε ακόμα παραπέρα και του πρότεινα γραπτώς να εκδοθούν το συντομότερο όσα από τα παραπάνω βιβλία γίνεται, είτε ως νέες εκδόσεις είτε ως μεταφράσεις είτε ως επανεκδόσεις με νέες εισαγωγές, για να μη μένουμε μόνο στην επίσημη ιστορία και τα λευκώματα. Ο President Πολλάλης μου απάντησε πως ήταν θετικός. Μου διαμήνυσε, μάλιστα, πως για την επιμέλεια αυτών των νέων εκδόσεων θα ζητήσει και τη βοήθειά μου.¹¹ Ταυτόχρονα, μου αποκάλυψε πως του άρεσε η ιδέα μιας Ιστορίας του Κολλεγίου όπως τη σκεφτόμουν, που να τοποθετεί και το σχολείο μας

10. Ήταν President και την περίοδο 2010–17.

11. Τον ευχαρίστησα, το σκέφτηκα, αλλά αρνήθηκε. Ήθελα να διατηρήσω την ελευθερία σκέψης και γραφής για την ανεπίσημη ιστορία του Κολλεγίου, χωρίς άλλες δεσμεύσεις.

μέσα στο ιστορικό πλαίσιο του τελευταίου αιώνα, το πώς και αν επηρέασε την Ελλάδα. Μου είπε πως γι' αυτό, όμως, ζήτησε από τον Διευθυντή Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών και διακεκριμένο ιστορικό Σωτήρη Ριζά να γράψει εκείνος μια τέτοια ιστορία για το Κολλέγιο. Μια νέα «επίσημη» ιστορία ίσως; Ελπίζω πως όχι. Όλες οι διαφορετικές οπτικές, πάντως, είτε από τη σκοπιά των Ελλαδιτών καθηγητών και δασκάλων του Κολλεγίου (Μπασλής), είτε από τη σκοπιά των Αμερικανών που βοήθησαν κι εκείνοι (Penrose, Ambert), είτε από Presidents (Rupp), είτε από κοσμοπολίτες δασκάλους και μέλη της Διεύθυνσης (Φυλακτόπουλος), είτε από διακεκριμένους ιστορικούς (Ριζάς), είτε από δημοσιογράφους, όλες μπορεί να είναι χρήσιμες. Μόνο καλό κάνουν, γιατί με τις διαφορετικές οπτικές και τις δεκάδες, κάποιες φορές αντικρουόμενες κιόλας, διακριτές ιστορίες συνθέτουν μια πιο πλήρη εικόνα για το τι ήταν και τι είναι τελικά το Κολλέγιο.

Πρώτα απ' όλα, λοιπόν, γιατί δημιουργήθηκε το Κολλέγιο το 1925; Για ποιον σκοπό και από ποιον; Αυτό είναι το ερευνητικό ερώτημα με το οποίο ξεκινώ και στο οποίο στέκομαι. Στο τέλος της έρευνας, οι απαντήσεις δεν είναι ίσως οι προφανείς. Ποιος ήταν ο πραγματικός ρόλος του Εμμανουήλ Μπενάκη; Μήπως ήταν πολύ μικρότερος από όσο νομίζουμε; Ποιος ήταν ο ρόλος του Robert College, του σχολείου που παράγει μέχρι και σήμερα την ελίτ της Τουρκίας; Μήπως ήταν πολύ μεγαλύτερος από όσο νομίζουμε; Και φτιάχτηκε το Κολλέγιο ως ένα ακόμα καλό σχολείο; Μήπως είχε μια συγκεκριμένη, άλλη αποστολή, ως το κατεξοχήν σχολείο των αρίστων να παράγει μια νέα ελίτ για τη διαλυμένη από την Καταστροφή του 1922 Ελλάδα;

Δεύτερον, γιατί άκμασε τόσο πολύ για περίπου μισό αιώνα, μεταξύ 1925-1975; Αυτό είναι το δεύτερο κύριο ερευνητικό μου ερώτημα, ο δεύτερος άξονας της μελέτης αυτής. Ποια ήταν τα μυστικά της επιτυχίας του; Πόσο βοήθησαν Αμερικανοί; Πόσο βοήθησαν φωτισμένοι Έλληνες από την Πόλη και τη Διασπορά; Τι εκπαιδευτικές καινοτομίες εφάρμοσε το Κολλέγιο με επιτυχία για δεκαετίες και πόσο βοήθησε την Παιδεία και την Ελλάδα συνολικά;

Τρίτον, γιατί και πώς ξεκίνησε η κρίση στη Μεταπολίτευση, από το 1975 και πέρα, με ναδίρ το 2017, μετά τον «πόλεμο» Ελλήνων και «Αμερικανών» και τη δίκη στη Νέα Υόρκη; Με ονόματα και συγκεκριμένα

στοιχεία, ποιοι έφταιξαν και γιατί; Αυτό είναι το προτελευταίο ερευνητικό μου ερώτημα, ο τρίτος άξονας της τριετούς αυτής έρευνας.

Τέλος, τι γίνεται τώρα; Έχει νόημα το Κολλέγιο πια; Αν, αντί να παράγει μια νέα ελίτ ως το άλλοτε κατεξοχήν σχολείο των αρίστων, έχει γίνει σε μεγάλο βαθμό σχολείο των πλουσίων; Αν, αντί να παράγει, αναπαράγει ελίτ, αν διαιώνίζει την υπάρχουσα ελίτ εφοδιάζοντας με γνωριμίες τα παιδιά και τα εγγόνια κάποιων, όσο κι αν δεν το αξίζουν όλα πια; Αυτό είναι το τελευταίο μου ερευνητικό ερώτημα. Σαν το Eton ή το Robert College, έτσι και το Κολλέγιο Αθηνών, σχολεία που οι μαθητές τους θα αποτελούν την «ηγέτιδα τάξιν»¹² τα χρειαζόμαστε ή όχι; Κι αν ναι, υπό ποιους αυστηρούς όρους; Τι Παιδεία θέλουμε; Τι Ελλάδα θέλουμε;

12. Ελευθέριος Βενιζέλος, στην ομιλία του στα εγκαίνια του Μπενακείου, στις 25 Μαΐου 1929, βλ. Κεφάλαιο 1 («Η Ιδέα»).



Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, εν ενεργεία πρωθυπουργός, εκφωνεί λόγο στα εγκαίνια του Μπενακείου στο Ψυχικό, το 1929· πίσω του διακρίνονται, από αριστερά, ο Αντώνης Μπενάκης, ο Νίκος Κυριακίδης και ο Bert Hodge Hill.

1. Η ΙΔΕΑ

«...εις το Κολλέγιον τούτο, οι μαθηταί λαμβάνουν την μόρφωσιν του πνεύματος και της ψυχής, χαλυβδώνουν την θέλησιν και δυναμώνουν το σώμα των, ώστε να κατορθώσουν μιαν ημέραν, εξερχόμενοι από το Κολλέγιον, να είναι χρήσιμοι εις εαυτούς και τους περί αυτούς, αλλά και γενικώτερα εις την πατρίδα, της οποίας θα αποτελέσουν την ηγέτιδα τάξιν».¹

– Ελευθέριος Βενιζέλος, 1929

Κολλέγιο Αθηνών. Ένα σχολείο-πείραμα. Με μια συγκεκριμένη αποστολή. Να πλάσει μια νέα «ηγέτιδα τάξιν». Μια νέα γενιά από ηγέτες. Με διαφορετικά χαρακτηριστικά, οι οποίοι να βοηθήσουν στην οικοδόμηση μιας νέας Ελλάδας, στη σκιά της Καταστροφής του 1922.

Ο Βενιζέλος έδινε πολύ μεγάλη σημασία στην Παιδεία, στο να βελτιωθεί το ελληνικό σχολείο. Το πιο πειστικό αίτημα ήταν για το ελληνικό δημόσιο σχολείο, το οποίο βρισκόταν σε άθλια κατάσταση. Οι δάσκαλοι και οι καθηγητές είχαν απελπιστεί κι εκείνοι με την εκπαιδευτική «κα-

1. Ο Ελευθέριος Βενιζέλος, εν ενεργεία πρωθυπουργός τότε, στενός φίλος των Εμμανουήλ Μπενάκη και Στέφανου Δέλτα, εκφώνησε λόγο στα εγκαίνια του Μπενακείου, στις 25 Μαΐου 1929, στο campus του Κολλεγίου Αθηνών στο Ψυχικό, μιλώντας πολύ θερμά για το νέο σχολείο, τον Μπενάκη και τον Δέλτα. Παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον το ότι η συγκεκριμένη φράση για τους αποφοίτους του Κολλεγίου και το καθήκον τους προς την πατρίδα («της οποίας θα αποτελέσουν την ηγέτιδα τάξιν») αναφέρεται στις πηγές της σχετικής με το Κολλέγιο βιβλιογραφίας, αλλά μόνον σε αυτή αντίθετα, απουσιάζει από τις σχετικές αναλυτικές αναφορές στον λόγο του Βενιζέλου στο Κολλέγιο σε εφημερίδες της εποχής. Ειδικότερα, η φράση απαντάται μαζί με το υπόλοιπο σχετικό απόσπασμα της ομιλίας του Βενιζέλου στο βιβλίο του President Πολλάλης (Σπύρος Ν. Πολλάλης, 7 χρόνια President στο Κολλέγιο, Αθήνα: Καστανιώτης, 2019, σελ. 28). Η φράση απαντάται επίσης στην έκδοση του Κολλεγίου για τον Στέφανο Δέλτα: Στέφανος Δέλτα, «Ίδρυσις, σκοπός και δράσις του Κολλεγίου Αθηνών» (περ. Εργασία, τ. 136, 7 Αυγούστου 1932, σελ. 997), στο Σ. Δέλτα, *Το Κολλέγιον Αθηνών: Ίδρυσις, δράσις και νέαι κατευθύνσεις του προγράμματός του*, Αθήνα: Ελληνοαμερικανικόν Εκπαιδευτικόν Ίδρυμα / Κολλέγιο Αθηνών-Κολλέγιο Ψυχικού, 2004, σελ. 56, καθώς και στην επετειακή επανέκδοση του βιβλίου για τα 100 χρόνια (2024, σελ. 41). Αντίθετα, εφημερίδες της εποχής καταγράφουν αναλυτικά μεν τον σχετικό και ιδιαίτερα εγκωμιαστικό για το Κολλέγιο Αθηνών λόγο του Βενιζέλου στα εγκαίνια του Μπενακείου το 1929, αλλά χωρίς την επίμαχη φράση, «της οποίας θα αποτελέσουν την ηγέτιδα τάξιν», χωρίς τις επτά αυτές λέξεις. Ενδεικτικά, βλ. άρθρο με τίτλο «Τα χθεσινά εγκαίνια του Ελληνοαμερικανικού Κολλεγίου – Ο κ. Βενιζέλος εξάγει την σημασίαν του» στο *Ελεύθερον Βήμα* (Κυριακή 26 Μαΐου 1929, σελ. 7), όπως και το άρθρο «Ετελέσθησαν χθες με μεγάλην επισημότητα τα εγκαίνια του Ελληνοαγγλοαμερικανικού [sic] Κολλεγίου Αθηνών – Ο σκοπός του Ίδρύματος – Ο λόγος του κ. Πρωθυπουργού» στην εφημερίδα *Ακρόπολις* (26 Μαΐου 1929, σελ. 7).

κοδαιμονία». Η ίδια η Ομοσπονδία Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης, η ΟΑΜΕ, σε γράμμα της προς τον πρωθυπουργό, στις 26 Νοεμβρίου 1928, αναγνώριζε πόσο πολύ υστερούσε η εκπαίδευση στην Ελλάδα, κι ότι «όχι μόνο, απλώς ότι υστερεί, αλλ' ότι έχει καθηλωθεί εις τας προ εκατονταετίας μεθόδους και κατευθύνσεις του Σχολείου».²

Μπορεί και σήμερα πολλοί να γκρινιάζουμε για τα προβλήματα στην εκπαίδευση, αλλά είναι δύσκολο να καταλάβουμε σε πόσο χειρότερη κατάσταση ήταν το ελληνικό σχολείο πριν από έναν και πλέον αιώνα. Οι περισσότεροι Έλληνες ήταν αναλφάβητοι. Στο βιβλίο του, *Το «ανακοπτόμενο άλμα»*, ο ιστορικός της εκπαίδευσης Αλέξης Δημαράς γράφει για το χαμηλό επίπεδο, όχι μόνο των μαθητών, αλλά ακόμα και των δασκάλων, κατά τις πρώτες δεκαετίες μετά την Επανάσταση, όταν τη μεγάλη μάζα αποτελούσαν «ημιμαθείς [...] πενιχρότατης μορφώσεως νέοι». Αλλά και το 1924, έναν χρόνο πριν από την ίδρυση του Κολλεγίου, υποψήφιοι δάσκαλοι «δεν εγνώριζον την αιτίαν και την χρονολογίαν του Περσικού Πολέμου [...] Δεν εγνώριζον τον ποιητήν του εθνικού μας ύμνου [...] Δεν έκαμνον ουδεμίαν χρήσιν του κόμματος [...] Δεν ηδύναντο να τηρήσουν συνοχή εις τα νοήματά των».³ Με τέτοιους δασκάλους, τι γράμματα να μάθεις;

Ο Δημαράς σημειώνει πως η εκπαιδευτική μεταρρύθμιση του 1929–32, την οποία προώθησαν ο Βενιζέλος και οι διαδοχικοί υπουργοί Παιδείας, Κωνσταντίνος Γόντικας και Γεώργιος Παπανδρέου, «αποτελεί τη σημαντικότερη τομή στην ιστορία της νεοελληνικής εκπαίδευσης από τη δεκαετία του 1830»,⁴ με καθοριστικές εκσυγχρονιστικές παρεμβάσεις, την καθιέρωση υποχρεωτικού εξαετούς δημοτικού σχολείου, τη γενίκευση της μεικτής φοίτησης στο δημοτικό και την οικοδόμηση 3.200 σχολικών κτιρίων. Είχαν γίνει αντίστοιχες προσπάθειες και νωρίτερα, από τις προηγούμενες κυβερνήσεις Βενιζέλου, με τη συνδρομή του Εκπαιδευτικού Ομίλου

2. Απόσπασμα από τρισέλιδη επιστολή της Ομοσπονδίας Λειτουργών Μέσης Εκπαίδευσης (ΟΑΜΕ) προς τον «Εξοχώτατον Κύριον Πρόεδρον της Κυβερνήσεως». Αρχείο Κωνσταντίνου Β. Γόντικα, Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς. Στο πρωτότυπο κείμενο «καθελωθή» ακολουθείται και αλλού μονοτονικό και ελαφρά προσαρμογή στην ορθογραφία στη δημοτική για λόγους ομοιογένειας.

3. Αλέξης Δημαράς, *Ιστορία της Νεοελληνικής Εκπαίδευσης: Το «ανακοπτόμενο άλμα», Τάσεις και αντιστάσεις στην ελληνική εκπαίδευση, 1833-2000*, Αθήνα: Μεταίχμιο, 2013, σελ. 13, 173.

4. Στο ίδιο, σελ. 195.

και την τριανδρία των μεγάλων δασκάλων και παιδαγωγών, Αλέξανδρου Δελμούζου, Δημήτρη Γληνού και Μανόλη Τριανταφυλλίδη, αλλά έμειναν ανολοκληρώτες. Οι συνεχείς αλλαγές κυβερνήσεων τα χρόνια του Εθνικού Διχασμού δεν βοηθούσαν ώστε να ριζώσουν οι μεταρρυθμίσεις.⁵ Η κατάσταση παρομοιάστηκε σε εφημερίδα του 1924 με «αληθινή επιδρομή Ούννων». «Δεν έμεινε λίθος επί λίθου. Τα τέσσερα πέμπτα των διδασκάλων της Ελλάδος μετεκινήθησαν προς πάσας τις κατευθύνσεις χωρίς καμία τάξιν, κανένα ειρμόν, καμία λογικήν [...] Συνέβη να μετατεθή δεκάκις ο αυτός διδάσκαλος εις τα τέσσαρα άκρα της Ελλάδος, [...] συνέβη να μετατεθούν άνθρωποι εις θέσεις ανύπαρκτους, συνέβη να μετατεθούν νεκροί».⁶

Υπήρχαν και τότε φωτισμένοι δάσκαλοι και παιδαγωγοί. Αλλά αν δεν είχαν μετατεθεί νεκροί, κινδύνευαν να βρεθούν νεκροί ή τουλάχιστον παραμερισμένοι, όπως ο Αλέξανδρος Δελμούζος, πρωτεργάτης του Εκπαιδευτικού Δημοτικισμού, όταν προσπάθησε να αλλάξει τα πράγματα με ένα πρότυπο νέο σχολείο, το Παρθεναγωγείο Βόλου. «Να μην ξαναπατήσετε στο Μετόχι, θα σας κάψουμε, δε [σας] θέλουμε εδώ μαλλιαροί».⁷ Αυτό έγραψε στους φίλους του, Πηνελόπη και Στέφανο Δέλτα, το 1911 ο Δελμούζος σε απόγνωση: «Τρεις μέρες είμαι τώρα με τη γυναίκα και το παιδί μου μακριά από το τραγικό φρενοκομείο του Βόλου [...] Η ατομική προσβολή χάθηκε στον γενικό πανζουρλισμό και κίνδυνο της φυλής. Παπάδες γύριζαν παντού και φανάτιζαν τον κοσμάκη, κηρύγματα ακούστηκαν από τους άμβωνες των εκκλησιών [...] “Αθεοι, μασσόνοι, αναρχικοί” [...] και ο ερεθισμός μέρα με τη μέρα γινόταν μεγαλύτερος και τον τροφοδοτούσε τακτικά ο πανελλήνιος τύπος».

5. Το να περιγραφεί αναλυτικά το πόσο ταραχώδη ήταν –και γιατί– τα χρόνια του Γλωσσικού Ζητήματος, του Εθνικού Διχασμού, της Μικρασιατικής Καταστροφής και του Μεσοπολέμου εκφεύγει κατά πολύ αυτής της μελέτης, η οποία καταπιάνεται ειδικά με το Κολλέγιο Αθηνών και τον ρόλο του στην ελληνική παιδεία και κοινωνία στο να πλάθει και να αναδεικνύει ηγέτες. Για μια ευρύτερη ιστορική αναδρομή της περιόδου υπάρχει πολύ εκτενής βιβλιογραφία. Βλ., ενδεικτικά, 1915: *Ο Εθνικός Διχασμός*, καθώς και τα υπόλοιπα του Γιώργου Μαυρογορδάτου, αρκετά του συναποφοίτου Θάνου Βερέμη, όπως επίσης και του Bruce Clark, του Mark Mazower και του Σωτήρη Ριζά, μεταξύ άλλων.

6. *Ελεύθερος Λόγος*, 4 Ιανουάριου 1924, στο Κωνσταντίνος Σβολόπουλος (επιμ.), *Κωνσταντίνος Β. Γόντικας, 1870–1937: Θεσμικές αλλαγές κατά τον Μεσοπόλεμο*, Αθήνα: Εταιρεία Μελέτης Ελληνικής Ιστορίας, 2003.

7. Π. Σ. Δέλτα, *Αλληλογραφία, 1906–1940* [1957], επιμ. Ξενοφών Λευκοπαρίδης, Αθήνα: Εστία, 1997, σελ. 226-235.